

NYERE TID

Birgit Løgstrup: *Bundet til jorden. Stavnsbåndet i praksis 1733-1788.* (Landbohistorisk Selskab, 1987). 270 s.

Fremstillingen er udkommet i god tid før stavnsbåndsløsningsjubilæet i 1988, men dens tilblivelse må tilskrives ønsket om at få et fagkyndigt og læseværdigt jubilæumsskrift ud til 200 års jubilæet, da det er Landbrugsrådets stavnsbåndsudvalg, der har bestilt og bestøttet udgivelsen af bogen.

Forfatteren har sat sig som mål at give læseren en fornemmelse af, hvorledes tilværelsen formede sig for de stavnsbundne drenge og karle i perioden 1733-1788. Der skal berettes om, hvorledes man reagerede på stavnsbåndets indførelse, om hvorledes dagligdagen formede sig med opdragelse, arbejde og fester samt om hvorvidt stavnsbåndet var effektivt eller om drenge og karle kunne komme bort fra stavnen imod godsejernes vilje.

Nærværende læser må blankt erkende, at han finder det forfriskende at se denne indfaldsvinkel anvendt i stedet for de sædvanlige hagiografier over stavnsbåndsløsningens ædle mænd eller en gentagelse af de kendte klicheer vedrørende selve stavnsbåndsløsningens frigørelse af de gærende kræfter i den danske bondestand. Selvom det også er en klog disposition set ud fra de nye mere nøgterne faghistoriske revurderinger af stavnsbåndsløsningens betydning, så fortjener forfatteren ros for den utraditionelle emnekreds, som hun har valgt. Der er da også i forfatterens livfulde og engagerede sprogbrug kommet en både læseværdig og på mange måder spændende fremstilling ud af anstrengelserne. Lidt maliciøst kunne man nok have ønsket sig en lidt grundigere korrekturlæsning end tilfældet er,

men ellers fremtræder bogen i en smuk typografisk opsætning og fremstillingen er krydret med mange fremragende illustrationer, som det må have krævet stor energi og findekunst at skaffe til veje. Enkelte af illustrationerne er dog lige på kanten af det groteske, således f.eks., s. 40, hvor Birgit Løgstrup har en historie om en bondefødt thehandler i Nykøbing Sjælland og dennes problemer med stavnsbåndet og godsejeren. I mangel af bedre vises her en tegning af Peter Cramer, der er et udkast til skilt for en kaffehandler bosat et ukendt sted. Begrundelsen for illustrationen gives således: Her ses et kaffehandler-skilt i udkast, måske kan thehandleren tænkes at have haft en magen til, men med reklame for the. Fremstillingen bugner endvidere af spændende eksempler fra tidens forhold hentet i retsprotokoller, ekstrasesionsprotokoller og en lang række andre kilder. Den foreliggende fremstilling er altså både nyskabende i temavalg samt velillustreret og indholdsrig, uden at det har været nødvendigt at finde plads til den ellers så folkekære træhest i sageregisteret.

Alligevel må der tages en række forbehold overfor fremstillingens billede af tiden. En del forbehold skyldes, at de mange eksempler ofte fremtræder upræcise og ukvantificerede, således at overblikket går tabt, og således at det er umuligt at vide om de fremdragne eksempler er repræsentative udtryk for de forhold, de skal belyse. At det har været svært for forfatteren på det foreliggende forskningsgrundlag at forholde sig til de fremdragne eksemplers repræsentativitet er givet, men i en række tilfælde overdrives forsigtigheden, i særdeleshed i resumeerne efter hvert kapitel.

Et andet problem er de anvendte kildeudsagns kronologiske tilhørsforhold.

En stor del af de anvendte eksempler på dagliglivet og trakaserierne med godsejerne er hentet i ekstrasesionsprotokollerne fra 1789-1792 (iøvrigt et spændende kildemateriale) samt dagbogsoptegninger senere end den udvalgte tidsperiode, således for eksempel Eskel Sørensens notater fra 1817. Rimeligheden og konsekvenserne af denne kronologiske skævdeling burde have været diskuteret. Hvad skildringen af det typiske livsløb i arbejde og fest angår, havde det også været rimeligt med en redegørelse for den anvendte metodik. Når indvendingerne rejses, er det fordi, det nok i det hele taget er et spørgsmål, om der på det nuværende forskningsgrundlag kan gives et tilfredsstillende billede af disse forhold. Nogen hjælp havde der dog været at hente i en mere konsekvent udnyttelse af de demografiske forskningsresultater fra det seneste årti. Dette gælder såvel ved vurderingen af mobilitetens (den sociale og den geografiske) omfang som ved den mere generelle familiehistorie.

Hvad de centrale afsnit om opvækst, arbejde og fest angår, synes jeg også, at læseren har krav på en klarmelding vedrørende Birgit Løgstrups eget standpunkt til sagen set i et stavnsbåndsperspektiv. Mener hun, som kildeanvendelsen synes at antyde, at stavnsbåndsløsningen ingen væsentlig betydning havde for bønderkarlenes og drengenes livsvilkår i det daglige, således at hendes beretning for så vidt lige så godt kunne have omfattet perioden 1600-1900? Eller mener hun, som den centrale placering af disse forhold i fremstillingen af perioden 1733-88 må forudsætte, at der i 1733 eller i 1788 skete nogle afgørende udviklinger i bøndernes og bønderkarle og drenges daglige verden? Her mangler der en endelig afklaring af resultatet af den valgte temagennemgang.

Endelig må det også indrømmes, at selve byrderne ved udskrivningssystemet for bønder og karle er meget, og nok også for meget nedtonet i fremstillingen. Dette er formentlig sket med fuldt overlæg, men den videbegærlige kan på dette punkt anbefales at supplere læsningen med afsnittet om stavnsbåndets administration i Birgit Løgstrups disputats *Jorddrot og offentlig Administrator* fra 1983.

Når alle disse mere metodiske indvendinger er fremført, må det fremhæves, at man får en mængde viden foræret i bogen. Vi bliver ført ind i de forfærdeligt indviklede administrative pasregler, vi føres ind i de mange uoverskuelige problemer omkring fortolkningen af bestemmelserne om fødestedskriterierne, vi ser godsejernes forsøg på at presse karlene til en fæstegård både før og efter stavnsbåndets indførelse, og vi følger med bankende hjerte rømningsmændenes flugt fra hjemegnen til det ofte ukendte. Mest dramatisk er her Svenning Christensens flugt i strømpesokker over Overgårds tre etager høje hovedbygningstakryg; vi hører om lønforhold og karrieremuligheder for karlene, om fripas og om ekstrasesionernes annullering af allerede betalte fripas med tilbagevirkende kraft ved stavnsbåndets løsning. Kort sagt vi føres via en lang række konkrete eksempler til en medrivende indsigt i den lille mands livsvilkår i 1700-tallet. Birgit Løgstrups skildring af landbefolkningens liv i 1700-tallet gør dette liv alt andet end ensformigt gråt i gråt, spørgsmålet må så blot blive, om de anlagte farver er dækkende. Det vil de kommende års videre udforskning ad de viste veje formentlig kunne afklare mere om. Birgit Løgstrup har skrevet en bog om stavnsbåndstiden, der fortæller om andet end de forhold ved stavnsbåndet, man tidligere har fæstet sig ved, men selv om traditionalister

kan føle sig skuffede, er der her skrevet en bog, som man i fremtiden ved tolkningen af 1700-tallets landbrugshistorie må forholde sig til, og det er i grunden ikke så galt.

Finn Stendal Pedersen

Carsten Porskrog Rasmussen, Hans Schultz Hansen, Kaare Ulrich Jensen og Klaus Thingholm Kristensen (red.): *Det danske godssystem – udvikling og afvikling 1500-1919*. (Arusia, 1987). 240 s.

Med den foreliggende fremstilling har redaktionen haft det yderst velbegrundede ønske at belyse det danske godssystem og dets udvikling fra 1500-1919. Man har herved ønsket at bidrage til og fremskynde den udvikling indenfor dansk forskning, der i de seneste årtier har fokuseret på godssystemets betydning for den almene sociale historie. Det er en spændende og yderst velkommen opgave, som man herved har sat sig.

Desværre synes resultatet ikke at leve op til ambitionsniveauet trods de mange gode kræfter, som er blevet sat ind på opgaven.

Man har valgt at opdele bogen i tre hovedafsnit. Det første hovedafsnit består af en af redaktionsgruppen affattet introduktion til godssystemets historie ca. 1500-1919, hvor man har villet definere de enkelte begreber og trukket hovedlinjerne i udviklingen, som den nu erkendes, op. Det andet hovedafsnit består af en præsentation og kildekritisk beskrivelse af »hovedkilderne« til godssystemets historie. Dette afsnit er ligeledes affattet af redaktionsgruppen. Som det tredje og vægtigste afsnit følger så seks studier i det danske godssystems historie 1500-1900.

Endelig afsluttes bogen af en for alle afsnit fælles litteraturfortegnelse over anvendt litteratur.

Når nærværende anmelder trods mange spændende og inspirerende detaljer i de seks studier ikke mener, at bogen lever op til det satte mål, skyldes det først og fremmest, at der ikke synes at være nogen konsekvent sammenhæng mellem de enkelte hovedafsnit og de enkelte bidrag til studierne. Denne anke må lægges redaktionen til last, da det har været dens opgave at klargøre sammenhængene i de to første hovedafsnit.

I det første afsnit har redaktionen valgt at affatte sin introduktion uden notesystem og uden særskilt litteraturfortegnelse. Dette er en forunderlig disposition, da værket henvender sig til »studerende, amatørhistorikere eller blot historisk interesserede« (s. 42), som altså ikke får nogen hjælp til yderligere læsning omkring et i introduktionen behandlet delaspækt. Det er yderligere uheldigt, da der i denne introduktion afsiges mange kontroversielle domme over sammenhænge og udviklinger, som det følgelig er umuligt for læseren at forholde sig til. Da det ligeledes er umuligt at se i den fælles litteraturfortegnelse, hvad der af den anvendte litteratur er benyttet i introduktionen, er det umuligt at vurdere, om udsagnene falder på baggrund af en up to date orientering eller, om det let antikvariske præg skyldes manglende orientering i de sidste 6-7 års forskning. Et hovedproblem synes det ligeledes at være, at redaktionen tilsyneladende ikke har gjort sig helt klart, hvad man skal forstå ved begrebet godshistorie og hvad det skal anvendes til (s. 5, 9 og 15), hvilket igen medfører, at man ikke har kunnet udnytte sine data til en for godssystemets udvikling meningsfuld kronologisk underopdeling. Således undrer det, at man ikke har ladet sig vejlede af Gunnar Olsens ellers flittigt anvendte disputats Hovedgård og bondegård fra 1957 til at sætte et skel ved